

L'adaptació de manlleus en català i en altres llengües romàniques

Maria-Rosa Lloret
Clàudia Pons-Moll (eds.)

UBe

L'adaptació de manlleus en català i en altres llengües romàniques

L'adaptació de manlleus en català i en altres llengües romàniques

Maria-Rosa Lloret
Clàudia Pons-Moll (eds.)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Índex

La introducció i l'adaptació de manlleus. Descripció, teoria i norma <i>Maria-Rosa Lloret, Clàudia Pons-Moll (Universitat de Barcelona)</i>	9
<i>Alegreto/allegretto</i> : reflexions a l'entorn de l'adaptació dels italianismes <i>Glòria Claveria Nadal (Universitat Autònoma de Barcelona)</i>	17
L'adaptation des emprunts de l'anglais en français : variation dialectale, phonologie, lexicographie <i>Marie-Hélène Côté (Université de Lausanne)</i>	43
Word-initial heterosyllabic clusters in loanword adaptation: from Catalan, Spanish and Italian loanwords into Sardinian <i>Rosangela Lai (Università di Pisa)</i>	77
Estratègies en l'adaptació de manlleus en català i en altres llengües romàniques <i>Clàudia Pons-Moll (Universitat de Barcelona)</i>	111
Loanword adaptations and European Portuguese segmental phonology <i>Marina Vigário (Universidade de Lisboa)</i>	145
Taula rodona: Descripció i norma en la incorporació de manlleus al català <i>Moderador: F. Xavier Vila (Universitat de Barcelona)</i> <i>Participants: Xavier Fargas (TERMCAT, Centre de Terminologia), Judit Freixa (IULA-Universitat Pompeu Fabra), Mercè Lorente (Institut d'Estudis Catalans, IULA-Universitat Pompeu Fabra), Ernest Rusinés (Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals)</i>	175

La introducció i l'adaptació de manlleus. Descripció, teoria i norma

Maria-Rosa Lloret
Clàudia Pons-Moll
Universitat de Barcelona

La globalització, l'ús intensiu de les noves tecnologies, el caràcter preponderant d'Internet i l'ús de les xarxes socials com a mitjà d'interacció habitual en la societat contemporània han provocat, en la majoria de llengües, una recepció massiva de paraules preses d'altres llengües, això és, manlleus, sobretot de l'anglès, però també del francès, l'italià, el xinès, el japonès o l'àrab. Es tracta de veus com ara *Brexit*, *spoiler*, *streaming*, *mindfulness*, *gadget*, *handout*, *detox*, *tour*, *parkour*, *rentrée*, *panettone*, *sorpasso*, *risotto*, *momentum*, *shiatsu*, *emoji*, *wonton*, *feng shui*, *kebab*, *gihadisme*, etc., les quals han anat penetrant en les diferents llengües receptores a un ritme cada vegada més frenètic i d'una manera cada cop més impermeable a qualsevol mena de frontera geopolítica. Així mateix, el caràcter fins ara hegemònic de la societat occidental, sobretot l'estatunidenca i la britànica, i, en conseqüència, el prestigi i l'ascendència que hi estan associats, expliquen que la llengua donant per excel·lència hagi estat i continuï sent l'anglès (vegeu, entre altres, Haspelmath i Tadmor, 2009). En efecte, la recepció de manlleus de l'anglès, a diferència de la de la resta de llengües potencialment donants, no té restriccions per camp semàntic: afecta principalment les xarxes socials i les noves tecnologies (*influencer*, *youtuber*, *hater*, *tuit*, *hashtag*, *blogger*, *post*, *wifi*, *programari*, *demo*, *meme*, *app*, *smartphone*, *share*, *like*, *post*, *geek*, *gif*, *selfie*, *troll*), però també el periodisme en general, la política i l'economia (*fake news*, *Brexit*, *bitcoin*, *output*, *offshore*, *off the record*), la ciència i la tecnologia (*big data*, *eye tracking*, *computer vision*), el treball i l'educació (*coaching*, *flow*, *start-up*, *workshop*, *brainstorming*, *deadline*, *update*, *paper*, *review*, *draft*), el comerç (*black friday*, *cyber monday*, *màrqueting*), l'esport i l'oci (*play-off*, *trekking*, *running*, *cross training*, *fitness*, *body pump*, *body balance*, *cycling*, *spa*, *scape room*), la moda (*outfit*, *halter*, *jeans*, *it*, *chic*, *hipster*, *look*, *must*), la cultura i les indústries culturals (*bookcrossing*, *e-book*, *spoiler*, *prime time*), la gastronomia i els productes alimentaris (*slow food*, *bagel*, *brownie*, *brunch*, *pancake*, *carrot cake*, *chutney*, *detox*), per posar només alguns exemples il·lustratius recents.

No obstant això, en l'última dècada els manlleus procedents de llengües parlades a l'Extrem Orient i al Pròxim Orient han experimentat també un cert auge, que s'insinua a l'alça, per la conjuntura geopolítica i econòmica cada vegada més influent dels seus respectius països. En aquest cas, els manlleus se circumscriuen sobretot als camps de la gastronomia i de l'estil de vida saludable (*tataki, sushi, wonton, gyoza, tempura, dim sum, feng shui, shiatsu*, etc.), en el primer cas, i als de la religió, la política, la gastronomia i l'oci, en el segon (*burca, gihadisme, kebab, tabulé, falàfel, hammam*, etc.) (vegeu, per exemple, Freixa, 2019).

Aquestes dues tendències, recepció de l'occident anglòfon i de l'orient, contrasten amb la incorporació cada vegada menys significativa de manlleus de llengües tradicionalment donants, com el francès i el llatí, amb una clara tendència a la baixa, i l'italià, que manté el ritme de donacions (vegeu, per exemple, Freixa, 2019, per a dades relatives al català, extrapolables en bona part a la resta de llengües romàniques).

Altres causes que tradicionalment s'han adduït per a la incorporació de manlleus, que han quedat en part sortejades o com a mínim difuminades per raons d'ordre major, com les comentades més amunt, són òbviament el contacte de llengües (vegeu, entre altres, Boix i Vila, 1998), la necessitat de designar noves realitats, nous conceptes, nous fets (TERMCAT, Centre de Terminologia, 2005), i fins a un cert punt, la simple moda o tendència a l'esnobisme (Freixa, 2019).

El comportament fonològic dels manlleus és rellevant per motius diversos. D'una banda, perquè serveixen de diagnòstic per calibrar la productivitat dels fenòmens fonològics que caracteritzen una llengua determinada. Observar de quina manera s'adapten els manlleus permet establir quins processos són plenament actius, quins no ho són tant, quins no ho són gens, etc. D'altra banda, atès que es detecten estratègies i factors compartits en l'adaptació de manlleus en diferents llengües, esdevenen una bona finestra als universals lingüístics. Així mateix, el fet que els manlleus presentin de vegades estructures no atestades en les llengües receptores, a les quals els parlants s'han d'enfrontar sense cap mena de precedent en la llengua pròpia, també serveix per detectar aquesta emergència d'universals lingüístics. L'anàlisi dels manlleus també és rellevant des d'un punt de vista aplicat, concretament per a l'aprenentatge i l'ensenyament de segones llengües i de llengües estrangeres, atès que el tipus de dificultats i les consegüents estratègies que sorgeixen a l'hora d'adaptar els manlleus són similars a les que emergeixen a l'hora de produir una segona llengua. Malgrat tot això, els estudis dedicats al comportament fonològic dels manlleus en les llengües romàniques són encara avui dia escassos, i encara més els que adopten una perspectiva contrastiva.

Amb l'objectiu de revertir aquest buit, el present volum aplega contribucions de diferents especialistes en la fonologia de les llengües romàniques, dedicades de manera exclusiva a l'adaptació de manlleus, les quals van ser presentades en el 27è Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB 27), celebrat el 15 de novembre de 2019. En els treballs hi tenen representació no només un ventall ampli de llengües entre les quals hi ha el català, l'espanyol, el francès, l'italià, el portuguès europeu i el del Brasil i el sard, sinó també perspectives ben diverses, com ara la lexicografia, la lingüística de corpus, la teoria fonològica, la dialectologia, la gramàtica històrica i l'etimologia, etc.

L'article «*Alegreto/allegretto*: reflexions a l'entorn de l'adaptació dels italianismes», de Glòria Claveria Nadal (Universitat Autònoma de Barcelona), s'inscriu en el marc del projecte «Osservatorio degli Italianismi nel Mondo» (OIM) i s'hi aborden i il·lustren els diferents mecanismes d'adaptació formal dels manlleus de l'italià a l'espanyol, amb incursions en altres llengües romàniques, com ara el català mateix. L'autora fa un recorregut històric per les diferents estratègies d'adaptació formal que han experimentat els italianismes en espanyol, tenint en compte tres posicions estructurals dins del mot: la posició inicial, la posició interior i la posició final de mot. En relació amb aquesta darrera posició, per exemple, és interessant observar que tradicionalment l'espanyol havia optat sobretot per l'elisió vocàlica en els mots italians acabats en consonant coronal seguida de *-e* o *-o* (*caporale* > *caporal*, *canelone* > *canelón*, *pedistallo* > *pedestal*, *violino* > *violin*, *calamaro* > *calamar*), i, de manera més marginal, pel manteniment de la vocal final, sobretot quan es tractava de la *-o* (*panettone* > *panetone*, *modello* > *modelo*, *camerino* > *camerino*, *piano* > *piano*). En els italianismes més recents, però, aquesta darrera estratègia és la que s'ha imposat, i també la preservació de la forma italiana original (*trattoria*, *amaretto*, *sorpasso*), amb alguns casos d'hipercorrecció, com ara *grafitto* > *grafitti* o *paparazzo* > *paparazzi*.

L'article «L'adaptation des emprunts de l'anglais en français: variation dialectale, phonologie, lexicographie», de Marie-Hélène Côté (Université de Lausanne), analitza les adaptacions vocàliques i consonàntiques d'un conjunt de tres-cents vuitanta-vuit manlleus de l'anglès al francès transcrits fonèticament en dos diccionaris de referència: *Le Petit Robert*, per al francès normatiu europeu, i *Usito*, per al francès normatiu del Quebec. Concretament, investiga quin grau d'incidència tenen, en les adaptacions proposades pels dos diccionaris, la forma fònica en la llengua d'origen dels manlleus (anglès), les normes de correspondència grafia-so pròpies del francès, les diferències dialectals entre el francès europeu i el francès del Quebec, i les restriccions fonotàctiques característiques del francès. L'estudi conclou que la correspondència grafia-so és

rellevant en les adaptacions dels manlleus en totes dues varietats, a diferència del que es deriva de treballs anteriors, com el de Paradis i LaCharité (2008), que consideraven aquest factor marginal i secundari. Ara bé, el francès del Quebec, tal com és esperable per raons de proximitat geogràfica i, per tant, de contacte lingüístic directe, és més sensible a la forma fònica dels manlleus en la llengua original que no pas el francès europeu. Finalment, pel que fa a les restriccions distribucionals de sons pròpies del francès, l'autora detecta que emergeixen especialment en les adaptacions proposades per *Le Petit Robert* i que es relaxen en les proposades per *Usito*.

En l'article «Word-initial heterosyllabic clusters in loanword adaptation: from Catalan, Spanish and Italian loanwords into Sardinian», Rosangela Lai (Universit  di Pisa) investiga de quina manera el sard ha adaptat, des de l'edat mitjana fins avui dia, els grups consonàntics en posició inicial de mot en manlleus de l'italià, del català (predominants en el sard campidan s, parlat al sud) i de l'espanyol (predominants en el sard logudor s, parlat al nord de l'illa de Sardenya). S'hi analitzen, entre d'altres, les adaptacions dels grups consonàntics en posició inicial de mot sC-, que l'italià ha mantingut com a tals i que l'espanyol i el català han resolt amb una epèntesi inicial, els quals s'han adaptat seguint les restriccions distribucionals i fonotàctiques actives en sard logudor s i en sard campidan s. Aix , el sard campidan s manté intactes els grups inicials sC- que provenen de l'italià (cf. it. *spinacio* [spi'na:tʃo] → [spi'na(t)ʃu]), i adapta els que provenen de l'espanyol i del català amb l'elisió de la vocal inicial (cf. esp. *estudiante* [estu'djante] → [stu'di'anti]; cat. *esquarterar* [eskw rt 'ra] → [skwarte'rai]). En canvi, el sard logudor s insereix una vocal epentètica [i] en els manlleus que provenen de l'italià i de l'anglès (cf. [ispi'na(t)ʃu]), i adapta els que provenen de l'espanyol i del català amb un canvi vocàlic de [e] o [ ] a [i] (cf. [istu'di'anti]; [iskwarte'rai]). L'article també analitza altres fenòmens interessants, com ara l'adaptació de mots començats en r-, que, en aquest cas, es mantenen inalterats en logudor s (cf. it. *ricco* → ['riku]; cat. *rellotge* → [re'lodʒu]), mentre que insereixen una vocal epentètica [a] en campidan s (cf. [ar'riku], [arre'lodʒu]).

En l'article «Estratègies en l'adaptació de manlleus en català i en altres llengües romàniques», Clàudia Pons-Moll (Universitat de Barcelona) explora i il·lustra de manera contrastiva els diferents mecanismes i estratègies a qu  recorren diverses llengües romàniques (català, espanyol, italià, portugu s europeu i portugu s del Brasil) a l'hora d'incorporar paraules manllevades d'altres llengües, sobretot de l'anglès. D'entre aquestes estratègies, s'investiguen la importació diferencial o no reparació, l'adaptació a la fonologia nativa, la reparació divergent, la reparació innecessària, l'emergència del no marcat i la inte-

racció de fenòmens en un mateix manlleu. En l'article es consideren tant les adaptacions que ocorren en el nivell segmental (adaptacions vocàliques i consonàntiques), com les adaptacions condicionades pel context dins de la paraula (per exemple, la posició final), com també les adaptacions que ocorren en el nivell suprasegmental (estructura sil·làbica i accentuació en el domini del mot simple i del mot compost). L'article acaba reflexionant sobre la manera en què el comportament fonològic dels manlleus transcendeix en l'aprenentatge i la producció de segones llengües i llengües estrangeres.

En l'article «Loanword adaptations and European Portuguese segmental phonology», Marina Vigário (Universidade de Lisboa) revisa les característiques de les adaptacions segmentals que ocorren en els manlleus de l'anglès al portuguès europeu, com ara l'adaptació de les africades de l'anglès [dʒ] i [tʃ], de la fricativa glotal [h], de l'aproximant alveolar [ɹ], de les seqüències de vocal seguida de nasal en posició interior de mot i en posició final de mot, i de diversos elements vocàlics. L'autora conclou que, com a mínim en el nivell segmental, en el portuguès europeu no hi ha una fonologia específica dels manlleus, sinó més aviat una adaptació força generalitzada a la fonologia nativa. El comportament fonològic dels manlleus, a més, li serveix per reconsiderar qüestions relacionades amb l'estatus fonològic de les semivocals, les oclusives labialitzades, les vocals centrals no baixes, les vocals nasals i la ròtica uvular.

Així com des d'un punt de vista teoricodescriptiu la incorporació de manlleus no és objecte de controvèrsia, atès que implica un camp d'estudi empíric addicional i, per tant, un enriquiment de la perspectiva que pot adoptar el lingüista, sí que ho és en el terreny de la gramàtica normativa, sobretot en llengües minoritzades, més vulnerables al contacte lingüístic. Així, des del punt de vista normatiu, la primera reacció de l'acadèmia davant d'una forma manllevada és la cerca de formes alternatives pròpies del sistema. Això protegeix la llengua de l'estancament productiu, n'estimula la capacitat comunicativa, afavoreix la creativitat i l'explotació dels recursos propis del sistema, i contribueix a reforçar la idea que qualsevol llengua és apta per a tots els usos, inclosos els més tècnics. Però quan no hi ha una forma alternativa en la llengua receptora, com ocorre, per exemple, amb els xenismes, l'opció de l'acadèmia és adoptar el manlleu. Finalment, una tercera reacció de l'acadèmia davant del manlleu és proposar-ne l'adaptació formal (fònica, morfològica i ortogràfica), que pot ser immediata o progressiva (TERMCAT, Centre de Terminologia, 2005).

Amb la finalitat de debatre sobre aquestes qüestions, en el CLUB 27 es va organitzar la taula rodona «Descripció i norma en la incorporació de manlleus al català», moderada per Francesc Xavier Vila (Universitat de Barcelona) i es-

estructurada a l'entorn de cinc temes: a) la diversitat denominativa; b) la utilitat i la legitimitat de les institucions normatives; c) el tractament dels fenòmens de contacte de llengües; d) l'origen dels manlleus i els calcs, i e) l'anàlisi de la implantació i les polítiques de difusió. El debat va anar a càrrec de quatre especialistes en la matèria, representants de diferents institucions públiques catalanes responsables de proposar els criteris i les orientacions que se segueixen a l'hora d'incorporar o no determinats manlleus, així com a l'hora d'adaptar-los a la fonètica, la morfologia i la grafia de la llengua catalana. Són, seguint l'ordre alfabètic, Xavier Fargas, cap de comunicació del TERMCAT, Centre de Terminologia; Judit Freixa, directora de l'Observatori de Neologia (OBNEO) de l'Institut de Lingüística Aplicada (IULA) de la Universitat Pompeu Fabra; Mercè Lorente, membre numerària de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i directora de l'IULA de la Universitat Pompeu Fabra, i Ernest Rusinés, cap del Departament d'Assessorament Lingüístic de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA). L'objectiu final de la taula era reflexionar sobre el paper que han de tenir l'acadèmia i els mitjans de comunicació en la incorporació de manlleus en català, i analitzar les actuacions que es duen a terme des de les institucions implicades, d'una manera o altra, en la normativa i l'estandardització lingüístiques. En aquest volum es presenten les reaccions dels ponents a les qüestions plantejades. Tots els autors coincideixen a destacar que un dels aspectes més importants en el camí de la implantació dels neologismes terminològics és preveure encertadament que les adaptacions suggerides, a més de fonamentar-se en criteris lingüístics rigorosos, acabin tenint un ús real en la llengua, o, dit d'una altra manera, que els parlants les acceptem i les incorporem sense incomoditat, sense que les sentim allunyades del nostre parlar. Això sí, sense que aquest nou cabal lèxic ofegui —i, encara menys, substitueixi innecessàriament— les expressions pròpies del català.

L'organització del CLUB 27 i la publicació d'aquest llibre han estat possibles gràcies al suport del grup de recerca consolidat Grup d'Estudi de la Variació (GEV, 2017SGR942; < www.ub.edu/GEV/ >), finançat per la Generalitat de Catalunya, i s'ha desenvolupat en el marc del Grup d'Estudi de la Variació Dialectal (GEVaD; < www.ub.edu/GEVAD/ >) i del projecte «Fenómenos de interfaz fonética-fonología-morfología desde la perspectiva de la variación lingüística» (InFoVar, FFI2016-76245-C3-3-P), finançat per l'Agència Estatal d'Investigació (AEI), del Govern d'Espanya, i el Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER), de la Unió Europea.

REFERÈNCIES

- BOIX, Emili; VILA, F. Xavier (1998). *Sociolingüística catalana*. Barcelona: Ariel.
- FREIXA, Judit (2019). «Augment constant dels manlleus en la premsa catalana: una conseqüència de la mundialització?». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, vol. 29, pàg. 43-64.
- HASPELMATH, Martin; TADMOR, Uri (ed.) (2009). *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. Berlín: De Gruyter Mouton.
- PARADIS, Carole; LACHARITÉ, Darlene (2008). «Apparent phonetic approximation: English loanwords in Old Quebec French». *Journal of Linguistics*, vol. 44, pàg. 87-128.
- TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA (2005). *Manlleus i calcs lingüístics en terminologia*. Vic/Barcelona: Eumo/TERMCAT.

Alegreto/allegretto: reflexions a l'entorn de l'adaptació dels italianismes*

Glòria Claveria Nadal

Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM: Aquest treball s'emmarca en les tasques de recopilació i correcció dels italianismes de l'espanyol i del català per al projecte internacional «Osservatorio degli Italianismi nel Mondo» (OIM), que es basa en una metodologia fonamentalment contrastiva. A partir del corpus de manlleus aplegats a l'OIM, l'estudi ofereix un primer acostament als principals fenòmens d'adaptació formal que presenten els italianismes de l'espanyol i a l'evolució que han experimentat al llarg del segle.

ABSTRACT: This research has been conducted in the framework of compiling Spanish and Catalan italianisms within the international project «Osservatorio degli Italianismo nel Mondo» (OIM), based on a contrastive methodology. The work considers the corpus of borrowings recorded in the OIM, and its chief objective is to offer a first look at the main phenomena of formal adaptation presented by italianisms of Spanish and their evolution over the centuries.

1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest estudi és analitzar els manlleus de l'espanyol que provenen d'una llengua relativament propera, l'italià. Les reflexions que es desenvoluparan sorgeixen del treball que realitzo dintre del projecte de recerca internacional «Osservatorio degli Italianismi nel Mondo» (OIM), que, com es detallarà més endavant, té un plantejament fonamentalment comparatiu. En el meu cas, m'ocupo dels italianismes de l'espanyol europeu i del català,¹ per la qual cosa,

* Aquesta recerca s'ha desenvolupat gràcies als ajuts del Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats al projecte PGC2018-094768-B-I00 i del Comissionat per a Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya al Grup de Lexicografia i Diacronia (2017SGR1251). Agraïxo les informacions sobre l'italià proporcionades per Paolo Silvestre.

1 Juntament amb Paolo Silvestre, per a l'espanyol, i Yorick Gomez Gane i Carolina Julià, per al català.

encara que es tractarà bàsicament dels manlleus de l'espanyol, també es farà referència als del català.

Sembla que, actualment i de manera general, hi ha una certa tendència a la incorporació de manlleus d'altres llengües sense adaptació formal, sobretot pel que fa a les característiques gràfiques i fonotàctiques. Aquest fenomen es pot observar ben clarament en els manlleus de l'anglès (vegeu Gómez Capuz, 2005; Gené-Gil, 2014: 135-136; Fernández Bernárdez, 2018a, 2018b), que són ara mateix els més freqüents; la propensió, però, també és extensible als elements lèxics procedents d'altres llengües i s'ha relacionat amb propietats que pertanyen al marc extern del contacte lingüístic, com la creixent globalització, l'increment i la profunditat dels contactes o un millor coneixement de les llengües de procedència. Es tracta molt possiblement d'una tendència general que es fa també palesa en el cas que s'estudia en aquesta exposició: els italianismes. Així ho ha assenyalat el gran historiador de la llengua italiana Lucca Serianni en el seu treball del 2008 «Gli italianismi nelle altre lingue romanze: prime riflessioni», un estudi fet a partir de l'observació de les primeres dades aplegades per l'OIM, en el qual porta a terme un primer esbós del panorama dels italianismes en diferents llengües:

Come avviene parallelamente per i foresterismi entrati in italiano, è normale che gli italianismi di adozione più recente tendano a mantenersi nella loro forma originale, anche in lingue che tendono ad assimilare il diverso come il francese e lo spagnolo. (Serianni, 2008: 29)

De fet, això mateix ja havia estat assenyalat més de trenta anys abans per T. E. Hope (1971) en la seva magnífica recerca sobre els manlleus amb doble direcció, els italianismes en francès i els gallicismes en italià (*Lexical borrowing in the Romance Languages: A Critical Study of Italianisms in French and Gallicisms in Italian from 1100 to 1900*), quan assenyalava, referint-se a l'ortografia, el següent:

Orthography too opens up many short cuts for the comparative lexicologist. In recent centuries, as we observed earlier, foreign words quite frequently come to be written habitually with the graphy and diacritics they had in their original environment. (Hope, 1971: 631)

Aquest comportament no només és vàlid per als manlleus més recents, sobre els quals podríem pensar que encara es troben en fase d'aclimatació, sinó que, com assenyalava Hope, és una direcció que sembla que es va consolidant des de fa un cert temps.

Les paraules del títol de la meua exposició tenen la voluntat de ser testimoni de l'abast que està adquirint aquest fenomen, encara que en *alegreto/allegretto* és només una qüestió que afecta la grafia, i no la pronúncia. Es tracta d'un substantiu i adverbí que pertany al món de la música i que començà a aparèixer a les fonts lexicogràfiques generals des de mitjan segle XIX:² formà part de la nomenclatura del diccionari de Domínguez (1846-1847), però no fou fins al segle XX que ocupà un lloc al diccionari de la Real Academia Española (RAE), primer a la versió manual (*Diccionario Manual*, 1927) i més tard al diccionari normatiu (*Diccionario de la lengua española* [DRAE], 1947):

ALEGRETO. dim. Algo alegre. || *Mús.* La composicion de aire jovial. (Domínguez, 1846-1847)

[**ALEGRETO.** m. *Mús.* Aire menos vivo que el alegre. (*Diccionario Manual*, 1927)

Alegreto. (Del ital. *allegretto*). adv. m. *Mús.* **1.** Con movimiento menos vivo que el alegre. || **2.** m. *Mús.* Composición o parte de ella que se ha de ejecutar con este movimiento. (DRAE, 1947)]

Segons testimonien les fonts lexicogràfiques, l'adaptació d'aquest terme va seguir el mateix camí que el substantiu i adverbí de la mateixa família *alegro*, de recepció lexicogràfica més antiga.³

La situació lexicogràfica d'*alegreto*, juntament amb la d'*alegro*, canvia dràsticament a principis del segle XXI, quan en el diccionari acadèmic (DRAE, 2001) s'introdueix un petit canvi en l'escriptura de la forma estàndard (*alegreto* > *allegretto*), que, en realitat, reflecteix una modificació en el tractament del lèxic de procedència exògena. En aquesta edició del diccionari acadèmic s'apela al concepte d'*estrangerisme*,⁴ concebut com a manlleu no adaptat, i es propo-

2 Les dades lexicogràfiques citades s'han extret del *Nuevo tesoro lexicográfico de la lengua española* (NTLLE); però cito el diccionari de Domínguez per la primera edició, i no pas per la cinquena (1853), que és la que apareix al NTLLE.

3 Es troba ja al diccionari de Terreros (1786-1788) (que apareix al NTLLE) i al DRAE (1817).

4 Vegeu DRAE (2001), «Advertencias para el uso del diccionario», on s'assenyala que «Los extranjerismos cuya extensión de uso en nuestra lengua así lo recomienda se van incorporando a la nomenclatura de este Diccionario. Se registran en su forma original, con letra redonda negrita, si su escritura o pronunciación se ajustan mínimamente a los usos del español, como es el caso de **club**, **réflex** o **airbag** —pronunciados, generalmente, como se escriben—; figuran en letra cursiva, por el contrario, cuando su representación gráfica o su pronunciación son ajenas a las convenciones de nuestra lengua, como es el caso de **rock**, **pizza** o **blues** —pronunciado generalmente este último como [blus]—.

»Los derivados españoles de palabras extranjeras, aunque estas presenten dificultades gráficas o de pronunciación, se representan en letra redonda. P. ej., **pizzería**, **flaubertiano**».

sa la marcació tipogràfica mitjançant la lletra cursiva.⁵ Aquest procediment s'aplicà en l'edició de 2001, tant en alguns manlleus que ja contenia el diccionari com en d'altres de nova incorporació. Així, en el terreny dels italianismes, s'enregistra el canvi formal en els casos d'*adagio*, *crescendo*, *pizza* i *pizzicato*. La modificació en el tractament lexicogràfic es pot observar comparant l'entrada al DRAE del 1992 amb la de la versió del 2001:

adagio². (Del it. *adagio*) 1. adv. m. *Mús.* Con movimiento lento. || 2. m. *Mús.* Composición o parte de ella que se ha de ejecutar con este movimiento. (DRAE, 1992)

adagio².

(Voz it.).

1. adv. m. *Mús.* Con movimiento lento.

2. m. *Mús.* Composición o parte de ella que se ha de ejecutar con este movimiento. (DRAE, 2001)

Cal posar esment no només en la cursiva, que assenyalava que la paraula és considerada un estrangerisme, sinó també en el canvi del contingut del parèntesi «etimològic», en el qual es passa d'indicar l'origen del mot a marcar-lo com a paraula que pertany a una determinada llengua. Aquest procediment s'ha mantingut en l'edició següent (*Diccionario de la lengua española* [DLE], 2014), tant en nous lemes com en paraules ja existents al diccionari, entre les quals es troben *allegretto* i *allegro*, juntament amb *cantabile* (abans *cantábile*) o *decrecendo*. A la taula 1 es mostren els canvis introduïts en les dues primeres paraules.

Taula 1

allegreto

(Del it. *allegretto*).

1. adv. m. *Mús.* Con movimiento menos vivo que el alegre.

2. m. *Mús.* Composición o parte de ella que se ha de ejecutar con este movimiento. (DRAE, 2001)

allegretto

Voz it.

1. m. *Mús.* Movimiento menos vivo que el *allegro*.

2. m. *Mús.* Composición o parte de ella que se ha de ejecutar como *allegretto*.

3. adv. *Mús.* Con movimiento menos vivo que el *allegro*. (DLE, 2014)

⁵ Sobre aquesta qüestió, vegeu Sinner (2008), Giménez Folqués (2011a, 2011b, 2011c, 2019), Sánchez Martín (2014a, 2014b) i Fernández Bernárdez (2017, 2018a, 2018b).